

----- Araştırma makalesi -----

MEHMED ÂKİF'İN SAFAHAT'A YANSIYAN YAKIN ÇEVRESİ

Meryem MERCAN*

Öz

Safahat, ihtiva ettiği manzum hikâyelerle bir bakıma çağının “manzum romanı” olarak kabul edilebilir. Bu gerçekçi roman, Realizm ve Natüralizm gibi sanat akımlarının da etkisiyle neşet ettiği dönemin tarihi ve sosyolojik görünümünü gözler önüne serer. Çünkü Âkif, hikâyelerinde bizzat içinde yaşadığı toplumu anlatmış ve hikâye kahramanı olarak onlara yer vermiştir. Âkif; ailesi, dostları, değer verdiği düşünce insanları gibi gerçek hayatta yaşamış kişilere hikâyelerinde yer verirken hayal gücüyle oluşturduğu kurmaca kahramanların da son derece realist kişiler olmasına dikkat etmiştir. Âkif, sanat anlayışı ve edebiyata yüklediği eğitici işlevin de etkisiyle her an karşılaşılabileceğimiz sıradan insanları hikâye kişisi olarak kullanmış, halkı kendine özgü telaffuz ve eğitimlerine uygun bir dille konuşturmuştur. Bu yazıda, Mehmed Âkif'in Safahat adlı eserinde –özellikle de manzum hikâyelerinde- yer alan yakın çevresi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, Şahıs Kadrosu, Âkif'in Yakın Çevresi.

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

e-posta: meryem.eker@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1602-3314

Geliş/Received: 21 Mayıs 2022 / 21 May 2022

Kabul/Accepted: 2 Ekim 2022 / 2 October 2022

DOI: 10.53372/turkoloji.1119668

MEHMED ÂKİF'S CLOSE NEIGHBORHOOD WHICH REFLECTS SAFAHAT

Abstract

Safahat can be considered as the 'narrative in verse' of its age with the verse stories it contains. This realistic novel reveals the historical and sociological view of the period in which it emerged with the influence of art movements such as Realism and Naturalism. Because Âkif personally told the society he lived in, gave place to them in his stories as the hero of the story. Âkif, gave place to people who lived in real life such as his family, friends, philosophers whom he values in stories . He also paid attention to the fact that the fictional heroes which he created with his imagination were extremely realistic . Âkif, with the effect of his sense of art and the educational function , he ascribed to literature, used ordinary people whom we can meet at any time as story characters. In his stories, he made people speak a language which is suitable for their distinctive pronunciation and education. In this article Mehmet Âkif's book 'Safahat' it has been tried to determine his inner circle in his verse stories.

Keywords: *Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, characters, Âkif's close neighbourhood.*

Giriş

Safahat, Mehmed Âkif'in fikri yapısını, şahsiyetini, hayal dünyasını, ideallerini ve daha pek çok niteliğini gözler önüne seren eşsiz eseridir. Âkif, kendini cemiyete adanmış bir aydın olarak şiirlerini kaleme almış ve sanatını milletinin çektiği ıstırapları anlatmak için bir araç olarak görmüştür. Bu amacını gerçekleştirebilmek için yola çıkan Mehmed Âkif, "Sanat toplum içindir" görüşünü benimsemiş ve Türk milletinin içinde bulunduğu büyük kargaşadan bir an önce kurtulabilmesi için kalemiyle mücadele vermiştir.

"*Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım*" diyerek yola çıkan Âkif, etrafında gördüğü yanlışlıkları, toplumda yaşanan problemleri dile getirerek Türk milletine kurtuluş reçeteleri sunmaya çalışmıştır. Bunu yapabilmek için de içinde bulunduğu cemiyette yaşanan gerçek anekdotları, yaşanan sosyal meseleleri manzumelerinde söz konusu etmiştir. Manzumelerini halk için

kaleme alan Âkif, bunların çoğunun konularını ve kahramanlarını da halk arasından seçmiştir.

Devrine kadar, hatta belki ondan sonra da, Âkif kadar şiiri sokağa, kalabalıklar arasına, alelade insanlar arasına sokan bir şair bulunamaz. Hatta buna nesir alanını da ilave edersek belki sadece Ahmet Rasim'i onun yanına katabiliriz. Âkif'in şiirlerinde cemiyet meselelerine temas etmesi, birtakım yaraları deşmesi, çağdaşları olan diğer şairler gibi masa başında düşünülen yahut pencereden seyredilen bir cemiyetin sezdiği yapmacık bir fakir-fukara edebiyatı değildir. Âkif, sokaktaki şairdir. Bu sebeple şiiri, sosyal gerçekçilikle beraber romantizm ve idealizm gibi birbirine zıt görünen vasıfları da bir arada taşır.

Âkif, özellikle birinci Safahat'ta İstanbul'un kenar mahallelerinde, esnaf arasında, meyhanede, mahalle kahvesinde, aile geçimsizlikleri içinde, bayram yerlerinde, mezarlıklardadır. Dilenciler, çocuklar, ihtiyarlar, karılarını döven, kötü muamele eden, üzerlerine evlenmeye kalkan kocalar, kocalarını kahvede, meyhanede arayan çaresiz kadınlar, bu duruma bir çıkış yolu arayan mahalle imamları bu gerçek hayattan, halkın içinden alınmış romanın kadrosunu teşkil ederler. Bu manzumelerde Âkif, keskin ve vurucu çizgilerle kuvvetli bir realizmi, okuyucuyu duygulandıran bir hassasiyetle birleştirmiştir. (Okay 2005: 63-64). Âkif, böylece edebiyat ile topluma bir ayna tutmak istemiştir. Ona göre toplum, edebi eserlerde kendini seyredebilmeli ki hataları, kusurları, aksayan tarafları nelerdir görsün ve onları düzeltmeye çalışsın.

Mehmed Âkif'in, realist sanatçılar gibi toplum gerçeklerini bir aynada olduğu gibi yansıtmaya başarısı göstermesinin altında dış dünyayı ve toplumu çok iyi gözlemlemiş olması yatar. Böylece buradan elde ettiği izlenimleri manzumelerinde başarılı bir şekilde aktarmıştır. Başka bir ifadeyle onun eserlerinde anlattığı olaylar çoğunlukla yaşanmış olaylardır ve kişiler de yaşamış gerçek kişilerdir. O, anlattığı toplumu ve bu toplumun yaşadığı mekânları evinin içi gibi bilen biri gibi anlatmıştır. Aslına bakılırsa gerçekten de bilmekteydi. Zira anlattıklarını o toplumun içinde yaşayan bir fert olarak anlatmıştır (Demirbaş 2009: 40-41).

Döneminin manzum bir romanı olarak nitelendirilebilecek bir eser olan Safahat, neşet ettiği toplumda yaşanan gerçek hadiseleri, meseleleri ve insanları içinde barındırmaktadır. Realist bir şair olan Mehmed Âkif, cemiyetin meselelerini yine cemiyetin kendisiyle dile getirmiştir. Bu nedenle bu manzum romanın kahramanlarını da gerçek hayattaki kişilerden ve bilhassa kendi yakın çevresinden seçmiştir.

Yaşanan hayatla iç içe bir şiir oluşturan Âkif, şiirlerinde ailesine, yakın dostlarına ve arkadaşlarına da önemli bir yer ayırmıştır. Mehmed Âkif, yakın çevresini şiirlerine söz konusu ederken onlardan sadece bahsedip geçmemiştir. Asıl önemlisi onların her birine birer kahraman olarak manzum hikâyelerinde yer vermiştir. Annesini, babasını, çocuklarını, arkadaşlarını, görüştüğü yakın dostlarını bazen kendi isimleriyle bazense farklı isimlerle manzumelerine kahraman olarak seçmiştir. Onlarla yaşadığı gerçek hadiseleri, durumları yine onlarla anlatmış ve son derece başarılı manzumeler kaleme almıştır.

Safahat'ta yer alan bu kişileri belirlemek ve bu kişilerin şiirlerde hangi bağlamda, nasıl söz konusu edildiğini anlamak, hem Âkif'in yakın çevresini anlamak bakımından hem de Safahat'ı ve Âkif'i daha iyi anlamak bakımından son derece önemlidir.

1. Safahat'ta Âkif'in Ailesi

Mehmed Âkif, Safahat'taki bazı manzumelerde aile fertlerinden söz konusu etmiştir. Bu şahıslar, konularını şairin gerçek hayatından alan, onun hayatından bir kesitin yer aldığı şiirlerde bir kahraman olarak karşımıza çıkarlar.

Âkif, babası Mehmed Tahir Efendi'yi, annesi Emine Şerife Hanım'ı, kız kardeşi Nuriye Hanım'ı, yeğeni Selma'yı, kızları Cemile ve Feride'yi, oğlu Emin'i şiirlerinde çeşitli vesilelerle söz konusu etmiş ve onları farklı manzum hikâyelere birer hikâyeye kahramanı olarak seçmiştir.

1.1. Âkif'in Babası: Mehmed Tahir Efendi: Mehmed Âkif Ersoy'un babası Mehmed Tahir Efendi¹ *Fatih Camii* şiirinde bir kahraman olarak yer almaktadır. Bu şiirde Âkif, hatırladığı bir çocukluk hatırası vesilesiyle babasını gerçek kimliğiyle ve birinci dereceden önemli bir kahraman olarak

¹ “Mehmed Âkif'in babası Arnavutluk'un İpek kasabasından Mehmed Tahir Efendi'dir. Tahir Efendi (1826- 1888) devrin ulema sınıfı içerisinde yer alan Fatih dersiamlarından. Kendisi İpek kasabasının Susişa köyündendir. İyi bir medrese hocası olarak Mehmed Âkif'e ilk dini bilgileri o vermiştir. “Âlim bir şahsiyet olan Tahir Efendi, aynı zamanda tasavvuf ehli ve Nakşibendi tarikatine mensup dindar bir zat idi. Bulduğu hocalık mevkiine ve ilim derecesine tamamen kendi çalışkanlığı sayesinde yükselmişti. Medrese tahsili ve hocalığı sırasında temizliği ile tanındığı için kendisine “Temiz” lakabı verilmiş olan bu muhterem şahsiyet, “İpekli Temiz Tahir Efendi” diye anılmaktaydı.” (Düzdağ 1996: 4).

söz konusu etmiştir. Şiirin sonunda çocukluk yıllarına ait bir hatırasını anlatan şair burada babasına yer vermektedir. Şiirde Fatih Camii ile ilgili intibalarından bahseden ve reel zamanda evinden çıkıp camiye gelen şair, hatırasını anlatmaya başlar. Şair sekiz yaşındayken babası gelir, sabah namazına oğlu Âkif'i ve kızı Nuriye'yi de götürmek ister. Şair babasının bu teklifini yine onun ağzından şu şekilde dile getirir:

*Şekiz yaşında kadardım. Babam gelir: “Bu gece,
Sizinle câmie gitssek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Merâminiz yaramazlıksa işte ev, oturun!” (s. 7)*

Şiirin devamında şair yalnızca bir hatıradan ibaret olan bu hadiseyi bir anda yanında görmeye ve yaşamaya başlar. Burada üçüncü şahıs bakış açısını kullanan Âkif, babasını tasvir eder. Şairin tasvirine göre Tahir Efendi; beyaz sarıklı, temiz, elli beş yaşlarında, vücudu dinç görünen; fakat saç ve sakalı iyice ağarmış bir adamdır. Mehîb yüzlü olan bu adam edeple namaz kılmaktadır. Şairin çizdiği bu resim son derece gerçekçi ve güzel hisler uyandıran bir tablo gibidir. Tahir Efendi, devrin ulema sınıfı içerisinde yer alan Fatih dersiamlarından. Yaşadığı dönemde dindarlığı, temizliği ve çalışkanlığıyla bilinen Tahir Efendi oğlunun gözünde de aynı şekilde canlanmaktadır:

*Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak;
Vücûdu zinde, fakat saç, sakal ziyâdece ak;
Mehîb yüzlü bir âdem: Kılar edeble namaz; (s. 7)*

1.2. Âkif'in Kız Kardeşi: Nuriye Hanım: Mehmed Âkif'in kız kardeşi Nuriye Hanım *Fatih Camii* ve *Selma* adlı manzumelerde bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Bu şiirlerde Nuriye Hanım iki farklı yönüyle yer almaktadır. *Fatih Camii*'nde çocukluk yıllarındaki haliyle, *Selma*'da ise anne olması yönüyle ön plana çıkar. Nuriye Hanım, her iki manzumede de reel kimliğiyle Âkif'in kız kardeşi olarak yer alır. *Selma* adlı manzumede asli bir kahraman olarak ön plana çıkan Nuriye Hanım, *Fatih Camii* adlı manzumede ise ikinci dereceden bir kahraman olarak daha geri planda kalır.

Fatih Camii şiirinde şairin çocukluk yıllarına ait bir hatıradan bahsettiğini söz konusu etmiştik. Babasının sabah namazına giderken kendisini ve kız kardeşini de götürdüğünü anlatan şair şiirde kardeşine de yer vermiş olur. Fakat şiirde kardeşinden sadece “ bir küçücek kızcağız” olarak bahseder. Şairin sekiz yaşında olduğunu söylediği hatırasında aralarında iki yaş olduğunu bildiğimiz kardeşi de altı yaşlarında olmalıdır. Bunun dışında şiirde Nuriye Hanım ile ilgili ayrıntılı bir tasvir yer almaz.

Âkif'in kız kardeşi bir de *Selma* şiirinde bir kahraman olarak yer alır. Şair, dört yaşında iken ölen yeğeni Selma için yazdığı bu şiirde onun ölümüyle yaşanan üzüntüyü dile getirmiştir. Nuriye Hanım bu şiirde etkileyici bir şekilde anlatılmış, onun içinde bulunduğu psikolojik durum tasvir ve tahlil edilmiştir. Çünkü o, ölüm yatağında olan küçücük kızcağzın annesidir. Selma'nın bu ümitsiz durumu karşısında en büyük acıyı yaşayan kişi şüphesiz Nuriye Hanım'dır.

Şiirin başında annesinin gönderdiği haberle evden ayrılan ve kız kardeşinin evine gelen Âkif, önce annesinin dilinden kardeşinin perişan durumunu ifade eder:

*Kesildi kardeşin artık yemekten, içmekten;
Lâkırdı dinlemiyor, kendini helâk ediyor.
O, hastadan daha şâyân-ı merhamet... Görsen...*

...
*Hem bu kaçınıcı felâket? Beşinci! Yâ Rabbi,
Tamam beşinci seferdir ki kız ölüm görecek!
Bu son ümidi de şâyed giderse dördü gibi,
Zavallı kendini vaktinden evvel öldürecek. (s. 50)*

Selma'nın hastalığının iyice ilerlemesi ve günden güne solan çocuğun artık ümitsiz bir hal alması kardeşinin kendini helâk etmesine sebep olmuştur. Hastayı tedavi maksadıyla eve gelen doktorların hiçbir şey yapamaması da anneyi oldukça üzmetmektedir. Tüm bunların neticesinde Nuriye Hanım artık yemekten, içmekten kesilmiş; kendini kahretmekte ve hastadan daha da acınacak bir hale gelmiştir. Üstelik bu çocuk onun hayattayken ölen beşinci çocuğu olacaktır. Bir annenin beşinci kez evlat acısı çekmesi hiç de kolay bir durum değildir.

Âkif, "hemşire" dediği kardeşini görmek, onu biraz da olsa teselli etmek için Selma'nın odasına gider. Şair, şiirde anlattığı olayın kahramanlarından birisi olması hasebiyle gelişmeler karşısında hissi değişiklikler yaşasa da, küçük kızın hastalığı sırasında nasıl bir halde bulunduğunu ve annesinin acılı durumunu objektif bir şekilde anlatmıştır. Bu, küçük kızın ne kadar hasta olduğunu göstermesinin yanında özellikle kızın annesinin yaşadığı duygusal yoğunluğu da göstermesi bakımından önemlidir:

*Başında annesi –mâtem tecessüs etmiş de
Kadın kıyâfeti giymiş gibi- durur mebhût; (s. 51)*

Şiirin devamında şair kız kardeşiyle konuşmaya başlar. Şairin kız kardeşini teselli etmek için konuştuğu, ona sabırlı olmasını tavsiye ettiği o anda kız kardeşinin ağzından bir feryat kopar. Bu öyle bir feryattır ki o an zaman ve mekân kulak kesilir, onu dinler: “*Ne taş yüreklisiniz... Ah gitti evlâdım!...*”

Bütün bu objektif bakışın ve betimlemelerin aracılığıyla kız kardeşinin çocuğunun ölümü karşısındaki duyguları ve çaresizliği etkileyici bir şekilde anlatılmıştır. Şair, *Selma* şiirinde yeğenin ölümü karşısında duyduğu kendi üzüntüsünü ifade ederken, bundan daha da fazla evlâdını kaybeden bir anne olarak kardeşinin yaşadığı derin acıyı dile getirmiştir.

1.3. Âkif’in Yeğeni: Selma: Mehmed Âkif’in yeğeni Selma da yine kendi adını taşıyan *Selma* şiirinde bir kahraman olarak yer almaktadır. Dört yaşında olan, fakat tutulduğu bir hastalık neticesinde ölüm yatağında olan bu küçük kız şiirin sonunda vefat eder. Âkif, vefatının ardından büyük bir üzüntü duyduğu yeğeni Selma için onun adına müstakil bir şiir yazar ve onu bir başkahraman olarak şiirinde söz konusu eder.

Şair Selma’nın durumunu önce annesinin ağzından okuyucuya şu cümlelerle anlatır:

*Sarıldı boynuma annem girince ben içeri.
Diyordu ağlayarak: - Görme, Âkif’im, çocuğu!
Senin değil, yedi kat ellerin yanar ciğeri,
Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu.
Şükür, bugün azıcık farklıdır, diyorduk dün...
O pembe pembe yanaklar kireç kesildi bugün! (s. 49)*

Bu ifadeler bir anneannenin yaşadığı duygusal yoğunluk içerisinde Selma’nın üzücü halini gözler önüne sermektedir. Küçük kızın artık takati kalmamış, hastalık onu yenmeye başlamıştır. Önceki gün azıcık da olsa bir ümit ışığı gösteren hasta bugün artık iyice kötüleşmiştir. Pembe yanakları kireç gibi olmuş, sanki damarlarındaki kan çekilmiştir. Şiirin devamında çocuğun durumu hakkında bilgi vermeye devam eden Âkif’in annesi hiçbir hekimin, ilacın derdine derman olamadığını; hepsinin boş bir teselliden ibaret olduğunu da ilave eder. Nihayet bu sabah Selma’nın dili de ağırlaşmış, bülbül gibi olan o çocuk şimdi sessizliğe gömülmüş bir halde yatmaktadır.

Âkif bu konuşmalardan sonra Selma’nın yanına gider. Orada gördüğü hastanın durumunu ve içinde bulunduğu ruh halini gerçekçi bir şekilde tasvir eder. Bu öyle bir haldir ki okuyucu da ister istemez içinde bulunulan ruh halini bütün ağırlığıyla hisseder.

*Ne manzaraydı ki bir kuş kadar uçan o melek
Dururdu bî- hareket, kol kanad kımıldamıyor!
Gözünde nûr-i nazar titriyor hemen sönecek...
Dudakta nâtika donmuş; kulak söz anlamıyor!
Türâb rengine girmiş cebîn-i simîni;
Ölüm merâreti duydum öpünce leblerini! (s. 51)*

1.4. Âkif'in Annesi: Emine Şerife Hanım: Mehmed Âkif'in annesi Emine Şerife Hanım da yine *Selma* şiirinde bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Torunu Selma'nın ümitsiz hastalığından duyduğu üzüntüyle şiirde söz konusu olmaktadır. Emine Hanım hem anne olarak kızına üzülmede hem de anneanne olarak torunu Selma için üzülmededir. Şiirin büyük bir bölümünde onun konuşmaları yer alır. Haber göndererek hasta evine çağırdığı Âkif'i kapıda o karşılar. Acılı anne oğlunun boynuna sarılır ve ağlamaya başlar. Selma'nın gittikçe kötüye giden hastalığını, çaresiz ölümü bekleyişini, kızı Nuriye Hanım'ın evladı için duyduğu acıyı hep onun ağzından öğreniriz. Bu konuşmalar sırasında var olan durum hakkında bilgi verirken aynı zamanda da kendi duygularını, hissiyatını da dile getirmiş olur. Bu kadar acı karşısında artık tahammülü kalmayan acılı annenin dudaklarından sonunda şu cümleler dökülür:

*O olmasaydı da ben keşke hasta olsaydım.
Şikâyet olmasın amma tahammülüm bitti...
Günaha girmedeyim durmuşum da bak şimdi! (s. 50- 51)*

1.5. Âkif'in Çocukları: Mehmed Âkif, çocuklarından üç tanesini² şiirlerinde söz konusu etmiştir. Kızları Cemile ve Feride, oğlu Emin Safahat'ta yer alan çocuklarıdır. Ayrıca bir de Küfe adlı manzumede Âkif'in ismi zikredilmeyen bir kızı karşımıza çıkmaktadır. Âkif, çocuklarını gerçek kimlikleriyle yine çocukları olarak ve kendi gerçek isimleriyle şiirlerinde söz konusu etmiş, onları farklı kimliklere büründürerek şiirlerine dâhil etmemiştir.

Âkif'in kızları Cemile ve Feride *Bebek yahûd Hakk-ı Karâr* adlı manzumede birer kahraman olarak karşımıza çıkarlar. Üç kızından ikisini şiirinde söz konusu eden Âkif, çocuk ruhunu iyi tanımış ve başarıyla yansıtmıştır. Şiirde çocukların masumlukları ve temiz duyguları basit bir hadiseyle anlatılmıştır. Şiirde Cemile ile Feride babalarından birer oyuncak

² "Mehmed Âkif Bey'in üç kızı ve iki oğlu vardır. Yaş sırasıyla: Cemile, Feride, Suad, Emin, Tâhir." Mehmed Âkif Ersoy: *Safahat*, Hzl. M. Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006, s.136.

bebek getirmesini isterler. Onları kırmayan şair oyuncak bebekleri getirir ve bundan sonra çocukların yaşadıkları mutluluk başarılı bir şekilde dile getirilir. Çocuklar o kadar sevinçlidirler ki o akşam hiç durup oturmadan bebekleriyle oynarlar. Babalarının “*Yatın da yarın, bütün gün oynayınız...*” şeklindeki ikazını dinlemeden oyun oynamaya devam ederler. Bundan sonra şair Feride’yle Cemile’nin yaşları, mizaçları, tavırları hakkında bilgiler verir; onları tasvir etmeye başlar:

*-Yemekte sızmaya me’luf olan- Ferîde’nce,
Kabûl olunmayacak söz olursa, yatmaktı.
Yatar mı hiç? O nasıl hisli bir yumurcağı.
Ferîde’nin yaşı beş yok; Cemîle’ninki yedi;
Şu var ki, abla hanım pek hanım tavırlı idi. (s. 136)*

Cemile yedi yaşında abla olmasının verdiği bir olgunlukta, Âkif’in ifadesiyle “*hanım tavırlı*” bir çocuktur. Nitekim şiirin devamında kendi oyuncuğunu kıran kardeşine, oyuncuğunu defalarca verecek kadar da fedakâr bir yapıdadır. Küçük kız Feride ise en fazla beş yaşlarında, biraz daha afacan, hisli bir mizaca sahiptir. Şiirin ilerleyen bölümlerinde babası evde yokken bebeğini kırar ve ablasının bebeğini rica ederek defalarca ister ve oynar. Şiirin en sonunda ise artık rica etmez. “*Bebeğimi ver*” diyerek bebeği sahiplenir. “*Bu ifade ile şiirin başlığında bulunan ‘hakk-ı karar’ teriminin bir araya getirilmesi manzumeyi mizahî bir muhtevaya büründürmüştür*” (Gökçek 2005: 252).

Âkif, bu şiirinde günlük hayattan alınan sıradan bir konuyla bile ne denli usta bir sanatkâr olduğunu bir kez daha göstermiş olmaktadır. Onun çocukların masum dünyasını söz konusu ettiği bu şiirinde bir baba olarak çocuklarını nasıl anlattığını görmüş oluyoruz. Gerçek hayattan aldığı konuları realist bir tavırla başarılı bir şekilde işleyen şair, günlük konuşma dilini de aruza tatbik etme konusundaki ustalığını da bir kez daha göstermiş olmaktadır.

Mehmed Âkif kızlarından birini *Küfe* şiirinde de söz konusu etmektedir. Burada çocuğun ismi zikredilmemiş, sadece bir figüran olarak şiirde yer almıştır. *Küfe* manzumesinin sonunda kızını gezdirmeye çıkan şair, şiirde hikâyesi anlatılan Hasan ile bu vesileyle bir kez daha karşılaşır. Zaten şiirde asıl ön plana çıkarılan da Hasan’ın durumudur.

Mehmed Âkif, oğlu Emin’i *Âsım*’da söz konusu etmiştir. Emin, bu manzumede Âkif’in kendisini temsil eden Hocasade’nin oğlu olarak yer alır. Emin’in adı, *Âsım*’ın başında kahramanların belirtildiği bölümde zikredilir.

Fakat konuşmalardan oluşan bu uzun manzumede Emin neredeyse hiç yer almaz, konuşmalara katılmaz. Hoca ile Köse İmam sohbet ederken o, dışarda durur. Sadece manzumenin sonunda “Âsım ağbeymi getirdim.” diyerek Âsım'ın geldiğini haber verir. Emin *Âsım*'da bir figüran olarak yer alır.

2. Âkif'in Safahat'taki Yakın Dostları ve Arkadaşları

Mehmed Âkif'in, Safahat'taki bazı şiirlerinde yakın arkadaşlarına, dostlarına yer verdiği görülmektedir. Gerçek hayatta yaşanan her türlü hadiseyi ve meseleyi şiirlerine konu alan Âkif, arkadaşlarıyla yaşadığı anekdotlara da manzumelerinde yer vermiştir. O, çevresinde yer alan, birlikte zaman geçirdiği, değer verdiği yakın dostlarını şiirlerinde özellikle birer hikâye kahramanı olarak söz konusu etmiştir. Âkif, böylece sevdiği, saydığı kişileri eserleriyle ölümsüzleştirmiştir.

Hayatı boyunca pek çok insan tanıyan, birçok muhite giren Âkif'in, arkadaş edinme konusunda son derece seçici olduğu bilinmektedir. Bu husus, kendisi ile ilgili yazılmış eserlerde dostları tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Çok fazla arkadaş edinmeyen Âkif, sayısı az olmakla birlikte kalıcı dostluklar edinmiştir. Böyle olunca da dostlarına ve arkadaşlarına fazlasıyla değer vermiş ve onlarla her fırsatta görüşmüştür. Dostlarının fikirlerine değer vermiş, yazdığı şiirleri ilk onlara okumuştur. Böylesine sevdiği yakın arkadaşlarına Safahat'ında da yer vermiş, onları bazen gerçek isimleriyle çoğu zamansa farklı isimler vererek şiirlerinde söz konusu etmiştir.

2.1. Âkif'in Safahat'taki Yakın Dostları

2.1.1. Köse İmam: Ali Şevki Hoca: Köse İmam Safahat'ın en önemli kahramanlarından biridir ve *Safahat*'ta iki şiirde karşımıza çıkar. *Köse İmam* ve *Âsım* manzumelerinde yer alan Köse İmam Âkif'in yakın bir arkadaşıdır. Bu zât, Âkif'in *Köse İmam* şiirini kendisine ithaf ettiği Ali Şevki Hoca'dır. Şair, şiirin başında “Kardeşim Ali Şevki Hoca'ya” şeklinde bir ithaf cümlesine yer vermiştir. Bu şiirde ve daha sonra *Âsım*'da karşımıza çıkan Köse İmam adlı kahraman, Âkif'in sevdiği dostlarından olan bu zâttir. Âkif'in ithaf cümlesindeki ifadesine bakılırsa Ali Şevki Hoca'yı dosttan da yakın kabul ettiği anlaşılmaktadır. Âkif, “Kardeşim” diyecek kadar sevdiği bu zâta şiirlerinde yer vermiş, onu Safahat'ın en önemli kahramanlarından biri olarak konumlandırmıştır.

Mithat Cemal Kuntay *Mehmed Âkif* kitabında “Ali Şevki Hoca” başlıklı bir bölüme yer vermiş ve Âkif’in bu zâtle olan münasebetini ayrıntılı olarak söz konusu etmiştir. Buna göre Ali Şevki Hoca bir Boşnak’tır ve Sırp Mektebi’nde tarih muallimliği yapmaktadır. Âkif bu hocaya çok büyük bir değer vermekte ve hocanın Fatih’teki evine ziyaret maksadıyla sık sık uğramaktadır. Manzumedeki Köse İmam gibi Ali Şevki Hoca da kösedir. Kitap okumaya çok düşkün olan bu hoca da Âkif’i bir o kadar sevmekte ve pek çok şiirini ezberleyip dostlarına okumaktadır. Ali Şevki Hoca’nın tok sözlü ve öfkeli bir mizaca sahip olduğunu söyleyen Mithat Cemal (2009: 67-68) devamında şunları dile getirir: “*Âkif iki eserinde bu tok sözlü adamı söyletir: ‘Köse İmam’da; bir de ‘Âsım’da. Bu iki eserdeki Köse İmam Ali Şevki Hoca’dır. (Bunu bana Âkif kendisi söyledi.) Hani hiçbir şeyden memnun olmamak için dünyaya gelmiş adamlar vardır; Ali Şevki Hoca onlardandır.*”

Âsım’ın başında ise şair, Köse İmam’ı “Merhum Hoca Tâhir Efendi’nin şâkirdlerinden” diye tanıtır. Köse İmam Âkif’in babasının talebelerinden biridir ve Âkif’in yakın bir arkadaşıdır. Şair, onu ilmi az, görgüsü çok, fıtratı yüksek bir imam olarak tavsif etmektedir.

Mehmed Âkif, her iki manzumede de Köse İmam’la toplumdaki sorunlarla ilgili sohbet eder, milletini yakından tanıyan bilgili bir imam olan Köse İmam’ı ön plana çıkarır.

Köse İmam isimli manzumede Âkif, Köse İmam’ın evine gider ve orada hasbıhal ederler. İmamın evine gelen dertli bir komşu kadın vasıtasıyla halkın meseleleri söz konusu edilir. Kendisi çok az konuşan Âkif, burada sözü Köse İmam’ a bırakır. Mehmed Âkif, Köse İmam şiirinde bir figüran konumundadır. Şiirde ön plana çıkan ve aktif olan kahraman Köse İmam’dır. Çünkü Köse İmam şairin oluşturduğu ideal bir imam tipidir. O, basireti, aklı selimi ve hayat tecrübesiyle inanan halkı temsil eden bir kahramandır. Bu nedenle şiirde daha çok o konuşmakta ve birinci plana çıkmaktadır. Âkif, kendi düşüncelerini halkı temsil eden bu imamın ağzından dile getirir. Şair şiirde susar, onun hisleri ve fikirleri ideal bir Müslüman olan Köse İmam tarafından ifade edilir.

Köse İmam daha sonra *Âsım*’da da benzer düşüncelerle karşımıza çıkar. Bu sefer Köse İmam Âkif’i temsil eden Hocasâde’yi evinde ziyarete gelir. Bu uzun manzumede Köse İmam ile Hocasâde’nin toplum meseleleri ile ilgili konuşmaları yer alır. Köse İmam sohbetin akışı içinde gözlemlediği birtakım olayları fıkra ve hikâyelerle zenginleştirerek anlatır: Aile hayatı çözülmekte, köylü maddi ve manevi bakımlardan bir perişanlığı yaşamakta;

idareciler ülkeyi iyi yönetememekte; halk bunlara körü körüne uymaktadır. Halka yol gösterecek insan da yetiştirilememektedir.

Safahat'ın müstakil bir bölümünü oluşturan ve en uzun tek bir manzumeden oluşan *Âsım*'ın tamamında da *Köse İmam* adlı manzumede de Âkif ile Köse İmam konuşur. Şair, gerçek hayattaki yakın dostu olan Ali Şevki Hoca'ya Köse İmam adını vererek onu bir başkahraman olarak ön plana çıkarır. Sözünü ona emanet eder ve kendi düşüncelerini hep onun ağzından dile getirir. Toplumdaki aksaklıkları, problemleri, çıkmazları hep ona söyler. Milletini yakından tanıyan bir imam olarak içtimai yaraları bilir, bunları dert edinir ve yine kendisi bunlara çözüm yolları sunar. Köse İmam'ın şaire söylediği şu sözler çözümün nerede ve nasıl olduğunun bir göstergesidir:

*Dinledin, gördün a oğlum. Ne bozuk terbiyemiz!
Ne yapıp yapmalı, insanlığı öğretmeliyiz.
Şu bizim halkı uyandırmadadır varsa felâh;
Hangi bir millete baksan uyanık... Çünkü: Sabâh!*

...
*Bu cehâlet yürümez; asra bakın: Asr-ı ulûm!
Başlasın terbiyeniz, âilelerden, oğlum. (s. 117-118)*

2.1.2. Abdürreşid İbrahim Efendi: Safahat'ta yer alan önemli şahsiyetlerden bir diğeri de Abdürreşid İbrahim Efendi'dir. Âkif'le aynı dönemde yaşamış idealist bir fikir adamı olan bu zât, Âkif tarafından takdir edilmiş ve şiirlerinde önemli bir yer edinmiştir. Hem *Süleymâniye Kürsüsünde* hem de *Fâtih Kürsüsünde* manzumelerinde kürsüye çıkıp va'azeden ve Âkif'in düşüncelerini dile getiren vâiz Abdürreşid İbrahim Efendi'den başkası değildir.

Aslen Türkistanlı olan bu vâiz, bütün Türk ve İslam dünyasını dolaşmıştır. Bu memleketlerde gördüklerini, kendisine göre zaman zaman yorumlayarak anlatır. Kaynaklar kürsüdeki vâizin, zaman zaman İstanbul'a da gelmiş olan İslam seyyahı Abdürreşid İbrahim'in şahsiyetinden ilham alınarak vücuda getirilmiş bir tip olduğunu zikrederler. Gerçekten de Özbekistanlı bir Türk olan Abdürreşid İbrahim Efendi'nin hayatı ile *Süleymâniye Kürsüsünde* manzumesinde anlatılanlar arasındaki büyük benzerlikler dikkati çekmektedir (Okay 2005: 54).

Abdürreşid İbrahim Efendi, Rusya Türklerinin ilk siyasi temsilcisi, İslamcı gazeteci-yazar ve seyyahıdır. 1853'te Sibirya'da doğmuş, Mekke ve Medine'de tahsil görmüş, 1881'de ilk defa İstanbul'a gelerek Tanzimat

aydınları ile tanışmış, Rusya'ya döndükten sonra yeni usulde mektepler açmış ve Rusyalı Türklerin Osmanlı ülkelerine göçmesini teşvik etmiştir. Meşrutiyet'ten sonra yine Türkiye'ye dönmüş, konferans ve vaazlar vermiştir. 1944'te Japonya'da vefat eden Abdürreşid İbrahim Efendi, Osmanlı topraklarından Japonya'ya kadar uzanan Türk- İslam dünyasını gezerek, müşahedelerini "*Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslamiyet*" adlı iki ciltlik büyük eserinde neşretmiştir.³

Mehmed Âkif, İslam dünyasının dertleriyle dertlenen ve bu dertlere çare bulabilmek için yoğun bir gayretin içine giren bu dava ve aksiyon adamının fikirlerine büyük bir önem vermiştir. Abdürreşid İbrahim'in "*Âlem-i İslâm*" adlı eserine beğenerek destek vermiş ve eserin basımına da katkı sağlamıştır. Eser yayınlandıktan sonra esere bir takriz yazmış ve bu takrizi "*Gayet Mühim Bir Eser*" şeklinde başlıklandırmıştır.⁴ Söz konusu takrizde gerek eser gerekse müellifi hakkında memnuniyetlerini dile getirmiştir.

Âkif, esere yazdığı takrizi, "*eser gayet sade bir lisanla yazılmış, ötesine berisine resimler serpiştirilmiş. Ben çoktan beri bu kadar samimi, bu kadar faydalı, lâkin bu kadar tesirli kitap okuduğumu hatırlamıyorum... Şimdi bize bu kadar mühim, bu kadar faydalı bir eser hediye ettiği için Abdürreşid'e büyük büyük teşekkürler ederim.*" ifadeleri ile sonlandırırken eser ve müellifi hakkında son derece iltifatlar yağdırır (Karabiber 2008: 595).

Mehmed Âkif'in hakkında yazdıklarına bakılırsa, çok yakından tanıdığı ve fikirlerini paylaştığı Abdürreşid İbrahim'in yakın bir dostu olduğu anlaşılmaktadır. Âkif, dostu ve çağdaşı olan bu zâtı da diğer dostları gibi Safahat'ında söz konusu etmiş ve uzun soluklu iki büyük manzumede İslam dünyasının içinde bulunduğu hazin manzaraları onun ağzından dile getirmiştir. Kürsüdeki vâiz olan Abdürreşid İbrahim, şiirlerin tamamında doğudan batıya kadar her yerdeki seyahatlerinden edindiği izlenimleri anlatır ve Müslümanlar hakkında bilgiler verir. Böylece Âkif, Köse İmam'dan sonra bir de bu yakın dostuna sözünü emanet eder ve fikirlerini onun ağzından dile getirir.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar, İstanbul 1989, s. 167-170; Uzun, Mustafa, "Abdürreşid İbrahim", *DİA*, İstanbul 1997, C. I s.295-7; Türkoğlu, İsmail, *Abdürreşid İbrahim*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

⁴ Âkif'in söz konusu takriz için bkz. *Sırât-ı Müstakîm*, Sayı, 97, s. 322-323; 20. *Asrın Başlarında İslam Dünyası ve Japonya'da İslamiyet*, s.15-18.

2.1.3. San'atkâr: Şerif Muhyiddin Bey: Âkif'in manzumelerinde yer verdiği diğer bir dostu ise Şerif Muhyiddin Bey'dir. Safahat'ın son manzumesi olan *San'atkar*'daki başkahraman, bu zatı temsil etmektedir. Âkif, şiirinde bunu dile getirmemiş, kahramanına Emir adını vermiştir. Bu konuda Eşref Edib (2010: 240- 241)'in verdiği bilgiler son derece önemlidir:

“Üstad, ‘Şarkın yegâne dâhisine’ diye Muhyiddin Bey’e hitâben bir şiir yazdı. Fakat bunu neşretmedi. (...)

Bir de yedinci Safahat- Gölgele’ın somunda ‘San’atkâr’ unvanlı bir şiiri vardır. Sanatkâr dediği Şerif Muhyiddin Bey’dir.

Üstad bu şiirde bir Amerikalı kızla Muhyiddin Bey’i konuşturuyor. Muhyiddin Bey’e hicranlarını, elemelerini, tahassürlerini söylüyor.

Üstad, Safahat’ın yedinci kitabı Gölgele’i de ‘Şark’ın dâhi-i san’ati Şerif Muhyiddin’e hâtra-i ta’zîm’ olarak ithaf etmiştir.”

Şerif Muhyiddin Targan (1892- 1967), Türk mûsikîsinin en önde gelen isimlerinden biridir. Ud ve viyolonsel alanında Batılı müzisyenler ölçüsünde başarılı bir müzisyen olan Muhiddin Bey, ülkesinde resmi çevrelerden hak ettiği ilgiyi göremez. 1924’te Amerika’ya gider ve sekiz yıl orada yaşar. Amerika’da verdiği ud ve viyolonsel resitalleri, birer sanat hadisesi olarak değerlendirilir. Aldığı bir davet üzerine Irak’a gider ve uzun yıllar orada kalır. Bağdat konservatuarını kurar ve yönetir. Ülkesine döndükten sonra 1967 yılında vefat eder (Güntekin 1994).

Böylesine başarılı bir müzisyen olan Muhyiddin Bey, ülkesinde yakın dostları tarafından büyük bir değer görür ve müzikteki başarısı takdir edilir. Bu dostlarından biri de kendisini dinlemek için her hafta Çamlıca’ya giden Mehmed Âkif’tir. Âkif, kısa zamanda Şerif Muhyiddin’le yakın dost olmuş ve ona olan sevgisini ifade etmek için Safahat’ın yedinci kitabını ona ithaf etmiştir. Bununla da yetinmeyen Âkif, bu zata Gölgele’ın son manzumesindeki başkişi olan Sanatkâr olarak yer vermiştir. Şiirde Sanatkâr’ın müzikteki başarısından, büyük bir müzisyen oluşundan bahsedilir. Âkif, şiirin sonunda sözünü dostuna emanet eder ve hissiyatını onun vesilesiyle dile getirir.

2.1.4. Mithat Cemal Kuntay: Âkif’in yakın dostlarından biri olan Mithat Cemal Kuntay da Safahat’ta yer alan dostlarından biridir. *Fâtih Kürsüsünde* adlı manzumenin başında yer alan iki arkadaşı Mehmed Âkif ve yakın

arkadaşı Mithat Cemal Kuntay'dır. Şair şiirini, “*Hamâsî şâirimiz Midhat Cemâl'e*” şeklindeki bir ifadeyle Mithat Cemal'e ithaf etmiştir. Aynı zamanda Mithat Cemal de Mehmed Âkif hakkında yazdığı kitabında Âkif'le olan dostluklarından uzun uzun bahseder ve *Fâtih Kürsüsünde* şiirindeki arkadaşın kendisi olduğunu ifade eder.

Mithat Cemal Kuntay (2009: 277), *Mehmed Âkif* isimli eserinde bu konu hakkında şunları söyler: “*İstanbul'u Âkif'le beraber gezmek mabetlerdeki mermerlerin kımıldadığını görmektir. Yeni Camii mahfili ile kemerinin niçin güzel olduklarını, bana, o anlattı. Bu muhâvere, sonra Safahat'ta çıktı.*”

Şiirin başında Galata Köprüsü üzerinde bulunan iki arkadaş, öğle namazını kılmak üzere Yeni Camii, Süleymaniye önünden geçip Vefa meydanı ve su kemerlerini takip ederek Fatih Camii'ne gidene kadar yol boyunca konuşarak yürürler. Bu karşılıklı konuşmanın tabiliği içinde çevrenin görünüşü ve değeri, o dönemdeki birtakım aksaklıklar ve problemler üzerinde durulur. Mithat Cemal konuşmalar sırasında genellikle Âkif'e muhalif görüşler ileri sürmesiyle dikkati çeker. Nihayet Fatih Camii'ne gelen iki arkadaş camiye girer ve kürsüdeki vaizi dinlemeye başlar.

Günlük hayattaki sıradan hadiseleri şiirlerinde söz konusu etmeyi seven Âkif, arkadaşısı Mithat Cemal'le yaptıkları bir yürüyüşü ve bu esnada konuştukları meseleleri şiirine dâhil etmiştir. Asıl konuya girmeden evvel bir girizgâh niteliğinde olan bu bölümde şair, arkadaşısıyla Fatih Camii'ne doğru yürümekte ve arkadaşısını gerçek hayatta olduğu gibi şiirinde söz konusu etmektedir.

2.1.5. Ömer Lütfi Bey: Âkif'in Safahat'ta söz konusu ettiği bir başka yakın arkadaşısı da Binbaşı Ömer Lütfi Bey'dir. Bu zât *Berlin Hatıraları* adlı manzumede söz konusu edilmiştir. Şair şiirdeki arkadaşının kimliğini gizli tutmayı tercih etmiştir. Dostunu ne gerçek ismini zikretmiş ne de ona başka bir isim vermiştir. Manzumenin başında “*Binbaşı Ömer Lütfi Bey kardeşimize*” şeklindeki bir ifadeyle şiirini bu yakın dostuna ithaf etmiştir. Ayrıca diğer dostlarının söylediklerinden de şiirdeki arkadaşın Ömer Lütfi Bey olduğu anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi Mehmed Âkif, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın görevlendirmesi ile Almanya'ya gitmiştir. Âkif, Berlin'de bulunduğu süre içinde vazifesinden arta kalan zamanlarda Berlin'i gezmiş, Alman halkını ve müesseselerini tanımaya çalışmıştır. *Berlin Hatıraları* adlı şiirde de bu gezintilerinden bir kesit anlatılmış ve şairin intibaları söz konusu edilmiştir. Şair ve arkadaşısı Berlin sokaklarında dolaşmakta ve etrafı incelemektedirler. Manzumenin

başında şair, arkadaşının “Biraz da kahveye çıksak” dediğinden bahsetmektedir. Bu arkadaş biraz dolaştıktan sonra onu bahsettiği kahveye götürmekte ve şiirin tamamında şaire eşlik etmektedir.

Şiirde yer alan bu arkadaşın şiirin kendisine ithaf edildiği Binbaşı Ömer Lütfi Bey olduğunu anlamak mümkündür. Eşref Edip'in naklettiğine göre; Ömer Lütfi Bey, Mehmed Âkif'in I. Dünya Savaşı'ndan önce tanıdığı, Sebilürreşâd'a gelip giden ve Âkif'i çok seven bir askerdir. Top ve sair askeri mühimmat için daha önce Berlin'e gelmiştir. Berlin'de sıkılacağını zanneden Âkif, orada Ömer Lütfi Bey ile karşılaşınca çok sevinmiştir. Onunla Berlin'i gezmiş, Almanların sosyal hayatıyla ilgili ondan bilgi almıştır (Edib 2010: 87- 88).

Görüldüğü gibi Mehmed Âkif *Berlin Hatıraları* adlı manzumede de yakın bir dostunu son derece tabii bir şekilde söz konusu etmiştir. Kendisini Berlin'de yalnız bırakmayan ve orayı gezip görmesi için yarenlik eden bu yakın arkadaşına zaten Âkif'in vefasızlık etmesi düşünülemezdi. Mehmed Âkif, şiirini arkadaşına ithaf ederek ve onu şiirinde gerçek bir kahraman olarak söz konusu ederek bu kadim dostuna da en güzel hediyeyi vermiş olmaktadır.

2.1.6. Seyfi Baba: Dülger Hasan Baba: Mehmed Âkif'in Safahat'ına dâhil ettiği diğer bir yakın dostu ise Dülger Hasan Baba'dır. Şair bu dostuna Seyfi Baba adını vermiş ve aynı isimli manzumesinde onu söz konusu etmiştir. Bu ihtiyar dostu adına müstakil bir şiir kaleme alan şair, yaptığı tasvirlerle de onu etkileyici bir şekilde anlatmıştır. Şiirde şairin eski bir dostu olan Seyfi Baba'nın hastalığı, yoksulluğu, kimsesizliği üzerinde durulmuş ve şairin ona duyduğu merhamet ön plana çıkarılmıştır.

Mithat Cemal Kuntay, “*Safahat'taki 'Seyfi Baba' Dülger Hasan Baba'dır*” (Kuntay 2009: 61) diyerek bu şiirdeki Seyfi Baba'nın Mehmed Âkif'in dostlarından biri olan Dülger Hasan Baba olduğunu son derece açık bir şekilde ifade eder. Hasan Baba dülgerdir ve Abdullah adında bir de oğlu vardır. Rumelili olan bu ailenin yanında olmaktan Âkif çok mutlu olur ve onların konuşmalarını büyük bir zevkle dinler. Haftada üç gün bu yakın dostunu ziyarete giden Âkif, bunu bile az görür ve çareyi onlara yakın bir eve taşınmakta bulur. Yazar, dostları için sık sık ev değiştiren Mehmed Âkif'in bu şahsa yakın olabilmek için Sarıgül'deki kendi evini boşaltarak Yayla semtine taşındığını bildirmektedir (Kuntay 2009: 61).

Mehmed Âkif, *Seyfi Baba* şiirinde ilerlemiş yaşına rağmen geçimini temin etmek için çalışmak zorunda olan bir ihtiyarın hayat mücadelesini hikâye etmiştir.

Hikâye karşılıklı konuşma şeklinde düzenlendiği için Seyfi Baba'nın içinde bulunduğu durumu kendi ağzından dinleriz. O, yetmiş beş yaşını geçmiştir ve artık iş yapamayacak durumdadır. Bir oğlu vardır, fakat o da uzun zamandır işsizdir. Eve hep geç geldiği için Seyfi Baba yalnızlık çekmektedir. Evin ihtiyaçlarını karşılamak için kışın soğukunda çalışmak zorunda kalan ihtiyar adam, komşunun damını aktarırken üşütmüş ve yatağa düşmüştür. Seyfi Baba bu durumu anlatırken aynı zamanda ne kadar onurlu bir insan olduğunu da ifade etmiş olur:

*...Kim getirir ekmeğimi?
Oturup kör gibi namerde el açmak iyi mi?
Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası; düşmanın maskarası! (s. 63)*

Şiirin devamında şair, bu ihtiyar dostuna ıhlamur kaynatır, terlemesine yardımcı olur ve yalnızlığını paylaşmak için gece yanında kalır. Sabahleyin ayrılırken de bir miktar para bırakmak ister, fakat cüzdanı boştur.

2.2. Âkif'in Safahat'taki Arkadaşları

2.2.1. Hüseyin Kâzım ve Recâizâde Mahmud Ekrem: Mehmed Âkif, çağdaşı ve arkadaşları olan Hüseyin Kâzım ve Recâizâde Mahmud Ekrem'i Safahat'ın altıncı kitabı olan *Âsım*'da söz konusu etmiştir. Manzumede Köse İmam tarafından anlatılan bir hadise ile Âkif'in bu iki arkadaşı birer kahraman olarak söz konusu edilmiş olur. Bu isimler dönemin aydın kesiminden olup Âkif'in çağdaşı ve muhitindeki şahıslardandır. Özellikle hem Âkif'in hem de Köse İmam'ın takdirini kazanan Hüseyin Kâzım hadisede ön plana çıkarılmıştır.

Köse İmam'la konuşmaları sırasında Hocasâde (yani Âkif), üç beş sene önce geçen bir hadiseyi anlatır. Bir zamanlar "Hey'et-i İrşâdiyye" adlı bir toplulukta halkı bilgilendirmek amacıyla dönemin aydınlarıyla bir araya gelirler. Bu heyette yer alan ve ziraatla uğraşan Hüseyin Kâzım, çiftçilikle ilgili yazdığı bir eseri bastırıp yurdun her yerine dağıtılmasını teklif eder. Bu teklifi herkes beğenir fakat sadece Recâizâde Mahmut Ekrem itiraz eder. Bu eserlerin güzel olduğunu fakat bunları beş on kişinin ancak okuyacağını, yaptıkları masrafın ziyan olacağını söyler. Buna karşılık Hüseyin Kâzım tekrar sözü alır ve yapılacak bu faaliyetin ne kadar faydalı olacağını, en azından gelecek neslin kurtulacağını, yapılan masrafın bir öneminin

olmadığını ikna edici sözlerle ifade eder. Bu sözlerden sonra Recâizâde Mahmut Ekrem de fikrini değiştirir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin önemli siyaset ve fikir adamlarından Hüseyin Kâzım Kadri⁵ (1870- 1934), bir Osmanlı bürokrat ailesinde yetişmiştir. İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda bulunmuş, valilik, mebusluk, nazırlık, gazetecilik yapmıştır. İlmî yönü de son derece kuvvetli olan bu zât, *Büyük Türk Lügati* adlı eserin müellifidir. Mehmet Âkif'in dostları arasında bu değerli şahıs da yer almış ve Âkif, *Safahat*'ında ona da yer vermiştir.

Türk Edebiyatının tanınmış önemli şair ve yazarlarından olan Recâizâde Mahmut Ekrem (1847- 1914), Şura-yı Devlet üyeliği, Meclis-i Âyân üyeliği gibi önemli görevlerinin yanı sıra Encümen-i Şuara'ya da katılmış ve birçok vazife icra etmiş önemli bir isimdir.

Mehmed Âkif'i Mahmud Ekrem'le Mithat Cemal Kuntay tanıştırmıştır. Bu tanışma anını Mithat Cemal, *Mehmed Âkif* adlı eserinde ayrıntılı olarak anlatmış ve Âkif'in Ekrem'e ne kadar büyük bir değer verdiğinden bahsetmiştir. Ekrem'i "Üstad" olarak kabul eden iki arkadaş, soğuk bir kış günü Şişli'deki evinde ziyarete gitmişlerdir. Burada Âkif, şiirlerini Ekrem'e okur, onun takdirlerini ve övgülerini alır. O günden sonra Âkif, Mahmud Ekrem'le tanışmış ve arkadaş olmuştur. Âkif, daha sonra bu zâtı *Safahat*'ında da anmayı ihmal etmemiştir.

2.2.2. Vali Kadri Bey ve Hoca Mandal: *Âsım*'da söz konusu edilen diğer önemli isimler Trabzon Valisi Kadri Bey ve Hoca Mandal'dır. Mehmed Âkif, bu iki zâta da büyük bir değer vermiş ve *Safahat*'ında onlardan övgüyle bahsetmiştir. Kadri Bey, Hüseyin Kâzım Bey'in babasıdır ve o dönemde Trabzon valisidir. Hadisede asıl ön plana çıkan şahıs ise Hoca Mandal'dır.

Şairin *Âsım*'da "*Tacı yok, tahtı da yok, kendine mâlik sultan.*" diye ifade ettiği Hoca Mandal, Abdülhamid zamanında yaşamış Of'lu bir imamdır. Sıradan bir imam olmayıp aynı zamanda ilme de vâkif olan Hoca Mandal sarsılmaz bir imana sahiptir ve "*dünyada esir olduğu hiçbir kuvvet yoktur*". Dünya menfaatlerine aldırmayan bu imam dönemin padişahı Abdülhamid'e korkusuzca söylediği sözler neticesinde tevkif edilir ve sürgüne mahkûm edilir. Her şeye rağmen bildiği doğruları söylemekten hiç çekinmeyen bu imam, Köse İmam'ın ve Âkif'in takdirini kazanmıştır.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Nurettin Albayrak, "Hüseyin Kâzım Kadri", *DİA*, XVIII/554-5.

Sürgüne giderken görünüşündeki perişanlığa rağmen dimdik duran Hoca Mandal'ı Âkif, Köse İmam vasıtasıyla şöyle tasvir ediyor:

*El ayak bağı, solurken bu kıyılmaz arslan
Karayel indiredursun tipi, yağmur kar, kış;
Hoca çıplak, yalnız çok senelerden kalmış,
Yanı yırtmaçlı bir entârisi var sırlıklam,
Akıyor dört eteğinden hani biçâre adam
Lâkin aldırıldığı yok: Hem sövüyor, hem yürüyor;
Göğsünün kolları donmuş, o ateş püskürüyor!
Ofllu «hainlere lâ'net!» dağıtırken bol bol,
Kime benzetti ki, bilmem, beni «berhudar ol»
Diyerek okşadı; artık ne kadar hoşlandım,
Bilemezsin... Sıcacık bir aba giydim sandım. (s. 398)*

2.2.3. *Hasır'daki Meçhul Arkadaş:* Mehmed Âkif'in Safahat'ta ismini zikretmediği, kimliğini belirsiz bıraktığı tek arkadaşı *Hasır* şiirindeki attar arkadaşıdır. Âkif'in bu arkadaşı şiirin başında şair tarafından şu dizelerde ifade edilmiştir:

*Geçende, Yayla civarında bir ufak cevelân
Bahanesiyle, bizim eski âşinâlardan
Bir attarın azıcık gitmek istedim yanına,
Ki her zaman beni da'vet ederdi dükkânına. (s. 26)*

Şairin bu arkadaşı Yayla civarında dükkânı olan bir attardır ve uzun zamandır Âkif'i davet etmektedir. Fakat Âkif'in gerçekten böyle bir arkadaşının olup olmadığını; eğer varsa bu şahsın kim olduğunu bilemiyoruz.

Âkif'in attar arkadaşı hikâyenin asli kahramanlarından biridir. Şiirde dükkâna gelen müşterilerle onun arasında geçen konuşmalar büyük oranda yer alır. Böylece dönemin sosyal panoraması onun konuşmaları aracılığıyla dile getirilmiş olur.

Sonuç

Mehmed Âkif, sanat anlayışının temelinde yer alan sosyal fayda tezini en başarılı şekilde manzum hikâyeleriyle gerçekleştirmiştir. Bütünüyle manzum bir eser olan *Safahat*, içerdiği çok sayıdaki manzum hikâyeler ile bir roman hüviyeti taşır. Türk toplumunun bütün ıstırap ve sevincini, çevremizdeki insanları onun şiirlerinde bulmak, 1908'den sonra yaşanan hadiseleri onun manzumelerinden takip etmek mümkündür. Balkan Savaşı, I.

Dünya savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın acı ve tatlı hatıraları eserlerinde önemli bir yer tutar. Şiirlerinde şahsi duygu ve kaygıları değil, toplumun üzüntü ve sevinçlerini dile getirmiştir. Kendi derdi şiirlerine hemen hemen hiç konu olmamıştır. Bunları manzum hikâye anlayışı ve hikâye edişteki kudretiyle ölümsüzleştirmiştir.

Âkif'in manzum hikâyeleri, devrinin sosyal durumuna, toplumsal işleyişine uygun bir belgesel roman olarak okunabilir niteliktedir. Bu manzumeleri bu derece başarılı kılan esas âmil, hikâyelerde yer alan kahramanlardır. Realist bir şair olan Âkif, yaşadığı toplumda yer alan gerçek kişileri de hayalinde oluşturduğu insanları da gerçekçi ve başarılı bir şekilde şiirlerinde yaşatmıştır. Bu kahramanlar Âkif'in düşüncelerini yüklenmiş şahsiyetler, dönemin panoramik görüntüsünü yansıtan kişilerdir. Bu nedenle Safahat'taki insan portrelerini ve karakterlerini anlamak Âkif'i anlamak demektir.

Döneminde yaşanan her türlü hadiseyi ve yaşanmış gerçek anekdotları şiirlerinde söz konusu eden Mehmed Âkif, şiirlerine olaylarla birlikte şahısları da taşımıştır. Etrafında bulunan yakın çevresini, sevdiği, tanıdığı, bildiği değerli isimleri çeşitli şekillerde şiirlerinde -özellikle de manzum hikâyelerinde- birer hikâye kahramanı olarak söz konusu etmiştir.

Realist bir şair olan Mehmed Âkif; aile fertlerine, dostlarına ve yakın arkadaşlarına manzumelerinde reel kimlikleriyle yer vermiştir. Onlara farklı isimler vererek veyahut onları kurmaca birer hikâye kahramanına dönüştürerek şiirlerine dâhil etmeyi tercih etmemiştir. Şiirlerinde yaşanan hadiseleri, günlük hayattaki sıradan olayları anlatan Âkif, bu olayları yaşayan şahısları da şiirlerine aynı tabiiyet ve gerçeklik içinde yansıtmayı başarmıştır. Bu sayede bu yansımaları takip ederek Âkif'in yakın çevresi, muhiti ve onlarla olan ilişkileri hakkında bilgi edinebilmek mümkün olmaktadır. Âkif'in ailesi, sevdikleri, dostları aracılığıyla hem yaşanan dönem hem de Âkif'in duygu ve düşünceleri çok daha iyi anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, Nurettin (1997). “Hüseyin Kâzım Kadri” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, XVIII. Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

AYDOĞAN, Bedri (1996). “Mehmet Âkif’in Manzum Hikâyeleri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IV. Cilt, S. IV.

DEMİRBAŞ, Mehmet (2009). *Mehmed Âkif’in Şiirlerinde Realizm*, Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul (1996). *Mehmed Âkif Ersoy*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

EDİB, Eşref (2010). *Mehmet Âkif / Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, 1. Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları.

ERSOY, Mehmed Âkif (2006). *Safahat* (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ) İstanbul: Çağrı Yayınları.

GÖKÇEK, Fazıl (2005). *Mehmet Âkif’in Şiir Dünyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

GÜNEŞ, Mehmet (2012). *Türk Edebiyatında Manzum Hikâye*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

GÜNTEKİN, Mehmet (1994) “Targan, Şerif Muhyiddin” maddesi, *Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi*, VII. Cilt. İstanbul.

IŞIK, Vahdettin (2011). “Mehmet Âkif’in Yaşadığı Dönemin Fikri ve Siyasi Yapısı”, *Vefatının 75. Yılında Mehmet Âkif Ersoy*, İstanbul.

KABAKLI, Ahmet (2003) *Mehmet Âkif*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

KARABİBER, Namık Kemal (2008) “Süleymaniye Kürsüsündeki Vaiz: Abdürreşid İbrahim”, *I. Uluslararası Mehmet Âkif Sempozyumu*, Burdur. <http://www.mehmetakif.edu.tr>, 09. 05. 2013, s. 593.

KUNTAY, Mithat Cemal (2009). *Mehmed Âkif*. İstanbul: Timaş Yayınları.

ONARAN, Mustafa Şerif (2011) “Safahat’tan İnsan Manzaraları”, *Vefatının 75. Yılında Mehmet Âkif Ersoy*, İstanbul.

OKAY, Orhan (2005). *Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

UZUN, Mustafa (1997). "Abdürreşid İbrahim" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, I. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.